

En värld för sig själv. Nya studier i medeltida ballader. Gunilla Byrman (red.). Växjö University Press, Växjö universitet 2008. 445 s., ill. ISBN 978-91-7636-586-1.

En värld för sig själv. Nya studier i medeltida ballader är resultatet av ett tvärvetenskapligt projekt vid Växjö universitet. Projektet grundades efter att man i Växjö år 2004 återupptäckte en manuskriptsamling, omfattande drygt 900 sidor visor, sagor och annan folktradition. Materialet hade samlats av engelsmannen George Stephens, som 1834 bosatte sig i Stockholm. Stephens var akademisk "multihumanist" i 1800-talets anda. Han var diktare, författare, forskare inom litteratur, språkvetenskap och historia samt med stort intresse för samhällsutveckling och politik. Stephens historiska intresse betydde att han även var intresserad av folktradition. Det folkloristiska intresset ledde till att han under årtionden samarbetade med Gunnar Olof Hyltén-Cavallius.

Stephens började själv aktivt samla ihop folkloristiskt material, huvudsakligen folkvisor. Han fick avskrifter av originaluppteckningar av andra forskare, han skrev av visor ur arkivsamlingar och eventuellt gjorde han också egna uppteckningar. Lådorna med manuskripten hamnade i Växjö stadsbibliotek, där de under förra delen av 1900-talet stuvades undan och glömdes bort, tills de nu hittats på nytt.

Största delen av Stephens samling består av folkvisor och bland dem är ca 400 ballader. Det är balladerna i samlingen som denna bok handlar om. De nyare visorna, sagorna och den övriga folktraditionen har inte analyserats.

Det är inte varje dag man hittar sådana kvantiteter ballader, som forskarna inte på långa tider varit medvetna om har existerat. *En värld för sig själv* präglas av entusiasm, upptäckarglädje och begeistring över att man gjort ett sådant fynd. Det är inget litet arbete forskarna vid Växjö universitet lagt ner på att utforska pappren de fann i papplådorna. George Stephens liv, hans arbete och hans insamlingsverksamhet blir ingående och sakkunnigt beskrivet av Karin Eriksson. Hon har minutiöst utforskat samlingens tillkomsthistoria liksom också Stephens akademiska och politiska idévärld.

Sigurd Kværndrup förtecknar och kommenterar alla ballader i samlingen. Dessa synnerligen sakkunniga kommentarer är en utmärkt introduktion till samlingens balladmaterial. Också Kværndrups artikel om Hyltén-Cavallius i slutet av boken är högintressant läsning. Här redogörs för Hyltén-Cavallius syn på förhållandet

mellan historia, tro och dikt. Kværndrup gör en grundlig utredning över Hyltén-Cavallius närmast mytiska historieuppfattning, där forntolkningen bildar grunden för synen på nutiden. Denna tolkning av Hyltén-Cavallius naturmytiska universum kompletteras på ett utmärkt sätt av Magnus Gustafsson i hans analys av melodimaterialet. Dessa teman fördjupas ytterligare i en annan artikel av Gustafsson. Han redogör där för vår tids syn på folktraditionen, som inte utgått från traditionen själv utan har formats av de lärdas och myndigheters syn på land, landskap, geografi och folk.

Lite mera skeptisk förhåller jag mig till några andra artiklar. I Stephens manuskriptsamling fanns balladen "Ostknoppen" som inte tidigare varit känd för forskningen. Språkforskaren Gunilla Byrman tolkar balladen utifrån ett diskursanalytiskt perspektiv. Hon kommer fram till, säkert helt riktigt, att visan rör sig i en gränsmark mellan det absurda och det välkända, mellan det drömda och det realistiska. Visan skildrar ett paradiset, ett schlaraffenland, där allt det man önskar sig bara magiskt uppenbarar sig och delas ut, i detta fall av kungen själv. Mig förefaller Byrmans analys en aning övertolkad då hon funderar över och ger egna innebörder åt snart sagt varje ord. Hon förbiser balladens egenart. Visan är inte unik utan en för folktraditionen typisk kumulativ ramsa med fyndiga ordvändningar och roliga rim. Visan består av vanliga teman och stereotypa formuleringar som återfinns både i folksagor och i diktning i bunden form. *Ostknoppen*, som Byrman gör en längre utredning om vad det kan betyda, är just ett sådant ord. Mig förefaller ordet rätt problemlöst. En knapp är rund, en ost kan vara rund, och man skapar ett roligt ord som passar till visans rytm. Jag väljer ett liknande exempel ur *Sveriges medeltida ballader*: i visan "Och bonden han körde till furuskog" heter det att *av huvudet gjordes en kyrkoknopp och satte den högt uppå taket opp*. "Kyrkoknopp" finns också i varianter som *kyrkeknapp*, *kyrketornstopp*, *kyrkotupp* eller *käppeknapp*. Ordet *huvudknopp* finns ju t.o.m. i Svenska akademiens ordlista.

Typiskt för folksagan och balladen är just att man inte skildrar tid, plats, miljö eller kommer med några psykologiska karakteristiker. En julfest är det nog inte som skildras i visan, vilket Byrman spekulerar kring. För dem som en gång sjöng visan var inte "doppandet" en julsed, utan ett allmänt sätt att mjuka upp hårt bröd och att ta tillvara det goda kokspadet efter att man kokat kött.

Utgångspunkten för Eva Kjellanders artikel om näcken i balladerna och folktrosägnera finner jag märklig.

Ballader och trossånger är helt olika folkloristiska genrer som levde helt olika liv. Ballader skall i högre grad jämföras med sagor och underhållningstradition än med sänger, trosföreställningar och religion. Den näck som finns i balladerna är inte samma figur som i sägnerna, dvs. i trosföreställningarna. Inte heller folksagornas övernaturliga hjälpare, eller trollen och jättarna i folksagorna, har mycket mera än benämningen gemensamt med folktrons väsen.

Litteraturhistorikern Tommy Olofssons artikel om balladkategorisering visar att det är omöjligt att göra en absolut kategorisering av folktradition. Han vill påvisa brister i tidigare forskares balladdefinitioner. Vid avgränsning av folkloristisk tradition kan inte bara ett kriterium gälla. Resultatet kan alltid ifrågasättas och kompromisserna diskuteras, men forskare måste trots det göra beslut för att kunna arbeta vidare.

Boken avslutas med en detaljerad förteckning över balladerna i George Stephens nyfunna samling.

Mig veterligen har aldrig tidigare en så stor samling analyserats från grunden på så kort tid som nu har skett. Forskarna vid Växjö universitet har gjort ett enormt arbete både vad gäller registrering och forskning. Man får hoppas att intresset för visor och folkmusik också i fortsättningen lever kvar vid Växjö universitet.

Anne Bergman, Helsingfors

Samtidsarkeologi – varför gräva i det nära förflutna? Rapport från en session vid konferensen IX Nordic TAG i Århus 2007. Mats Burström (red.). Södertörns högskola, Huddinge 2008. 106 s., ill. ISBN 978-91-975039-4-5.

Från den svenska samtidsarkeologin har ännu en publikation kommit. Det är en rapport med elva kortare artiklar på temat från en session på konferensen IX Nordic TAG (Theoretical Archaeological Group) som hölls i Århus, Danmark, 2007. Rapportens bidrag ger ett intryck av läget vad gäller svenska insatser på samtidsarkeologins område, medan situationen i övriga nordiska länder endast representeras av Albris, Beck & Sørensen samtidsarkeologiska studie av Roskildefestivalen. Troligen speglar den svenska tyngdpunkten också läget i Norden: att det är just i Sverige som intresset för genren utvecklats mest och även "institutionaliserats" genom att samtidsarkeologi är ett ämne vid Södertörns högskola, där bokens redaktör Mats Burström är verksam.

I förordet skriver Burström om samtidsarkeologins möjlighet att belysa hur materiella ting påverkar och berör människor – att tingen från det nära förflutna fungerar som katalysatorer för en emotionell dimension (s. 7). Minnen framkallas med tingens hjälp, och vi berörs känslomässigt. Jag har läst bidragen i rapporten utifrån denna syn på samtidsarkeologins roll och vill särskilt lyfta fram de bidrag som speglar den emotionella dimensionen av samtidsarkeologin som starkt argument för att bedriva den formen av arkeologi.

Andra skäl som traditionellt har angetts för att bedriva samtidsarkeologi är, att om den bedrivs ihop med medborgare som bor i närheten uppstår en naturlig dialog kring det förflutna, där minnen och känslor tillåts ta en större plats än inom traditionell arkeologi.

Klassiska verk i genren samtidsarkeologi (på engelska "contemporary archaeology") är Rathje & Murphy om sopornas arkeologi (1992) och Buchli & Lucas mera generellt om samtidsarkeologins olika riktningar (2001). I Sverige är Mats Burström främsta företrädaren för riktningen, i sin roll som professor vid Södertörns högskola. Han gav 2007 ut boken *Samtidsarkeologi – Introduktion till ett forskningsfält*. Han medverkade även i den samtidsarkeologiska tv-serien *Utgrävarna*, som sändes av Sveriges Television vintern 2005–2006.

De fem första artiklarna i den föreliggande antologin presenterar olika samtidsarkeologiska utgrävningsobjekt: en dansbana från 1940-talet, en rockfestivalarena från 2006, ett torp från 1930-talet och en mormor från 1960-talet, störtade flygplan från andra världskriget och sovjetiska kärnvapenbaser på Kuba. Varje artikel belyser ett problemfält, dilemma eller tema som relaterar till samtidsarkeologin.

Maria Persson inleder sin artikel om dansbanornas arkeologi med att konstatera att man verkligen kan gräva ut glädje. Detta konstaterande ligger mycket väl i linje med hävdandet av samtidsarkeologins emotionella dimension, att arkeologiskt undersöka fenomen som dagens medborgare har en personlig relation till och därmed känner något inför. Många minns dansbanorna, som idag till största delen har förfallit och försvunnit, kanske har de fått en markering i fornlämningsregistret om det funnits synliga spår kvar på platsen. Persson konstaterar att utgrävningsobjekt som dansbanor omedelbart väcker omvärldens sympati och intresse, en dialog mellan arkeologer och allmänhet uppstår när människor på ett självklart sätt kan relatera de utgrävda objekten till det egna minnet.

Anna Nilsson tar upp haveriplatser för störtade flyg-